ВІСНИК науки та освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE) № 6(48) 2026
Bulletin of Science and Education

УДК 911.375(4):314:33:37.091.3

https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-6(48)-1591-1606

Котик Любов Іванівна асистент кафедри економічної і соціальної географії імені професора Олега Шаблія Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-5046-2287

Кашуба Роман Андрійович слухач КЗ ЛОР Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді», м. Львів

НАДВЕЛИКІ МІСТА ЄВРОПИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ДЕМОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГЕОУРБАНІСТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ УЧНІВ

Анотація. Статтю присвячено обґрунтуванню важливості вивчення надвеликих міст Європи у шкільному курсі географії як засобу формування геоурбаністичних уявлень здобувачів середньої освіти. Показано, що вивчення надвеликих міст сприяє розвитку просторового мислення, умінь аналізувати територіальні відмінності та взаємозв'язки між демографічними, економічними й урбанізаційними процесами.

Проаналізовано сучасні підходи до трактування поняття «надвелике місто» та особливості його використання в європейських геоурбаністичних дослідженнях. Встановлено, що до надвеликих міст належать міські поселення з чисельністю населення від 500 тис. до 1 млн осіб, які виконують важливі адміністративні, соціально-економічні, культурні та інноваційні функції. Узагальнено результати досліджень українських учених щодо трансформації надвеликих міст в умовах сучасних демографічних і соціально-економічних змін.

Досліджено місце проблематики надвеликих міст у чинних і перспективних програмах географії для закладів загальної середньої освіти. Встановлено, що питання функціонування надвеликих міст інтегровані до тем, присвячених розселенню населення, урбанізації, географії населення, країнам Європи та географічним аспектам національної безпеки України. Обґрунтовано, що зміст програм створює передумови для формування в учнів цілісних геоурбаністичних уявлень.

Проаналізовано демографічні та соціально-економічні особливості розвитку надвеликих міст Європи. Встановлено, що станом на початок 2025 р. у Європі функціонувало 46 надвеликих міст із сукупною чисельністю

населення понад 30,5 млн осіб, які розміщені у 18 державах. Виявлено суттєві відмінності у їхньому демографічному потенціалі, ролі в системах розселення та соціально-економічному розвитку окремих країн. Охарактеризовано регіональні моделі демографічного розвитку надвеликих міст, їх функціональну спеціалізацію та особливості планувальної структури.

Зроблено висновок, що вивчення надвеликих міст Європи має важливе освітнє та світоглядне значення, сприяє розвитку географічної компетентності учнів, формуванню геоурбаністичних уявлень і поглибленню розуміння закономірностей розвитку сучасного європейського простору.

Ключові слова: середня школа, географія, геоурбаністика, географічні уявлення, надвелике місто, Європа, демографічні особливості, соціально-економічні особливості, планувальна структура.

Kotyk Liubov Ivanivna assistant Oleh Shabliy Department Economic and Social Geography Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid .org/0000-0001-5046-2287

Kashuba Roman Andriiovych listeners of the Municipal institution of the Lviv Regional Council «Lviv oblast`s Junior Academy of Sciences of Ukraine», Lviv

EUROPE'S OVER-LARGE CITIES: SOCIO-ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC ASPECTS OF THE FORMATION OF STUDENTS' GEOURBAN VISIONS

This article aims to demonstrate the importance of studying Europe's over-large cities within the school geography curriculum as a means of developing secondary school pupils' understanding of urban geography. It is demonstrated that the study of over-large cities contributes to the development of spatial thinking and the ability to analyse territorial differences and the interrelationships between demographic, economic and urbanisation processes.

This paper analyses contemporary approaches to the interpretation of the concept of a «over-large city» and the specific ways in which it is used in European geo-urban studies. It has been established that over-large cities include urban settlements with a population of between 500,000 and 1 million people, which perform important administrative, socio-economic, cultural and innovative functions. The results of research by Ukrainian scholars on the transformation of over-large cities in the context of contemporary demographic and socio-economic changes have been summarised.

This study examines the place of issues relating to over-large cities in current and future geography curricula for general secondary education institutions. It has been established that issues relating to the functioning of over-large cities are integrated into topics devoted to population settlement, urbanisation, population geography, European countries and the geographical aspects of Ukraine's national security. It has been demonstrated that the content of the curricula creates the conditions for the formation of comprehensive geo-urbanistic concepts among pupils.

This study analyses the demographic and socio-economic characteristics of the development of over-large cities in Europe. It has been established that, as of early 2025, there were 46 over-large cities in Europe with a combined population of over 30,5 million people, located across 18 countries. Significant differences have been identified in their demographic potential, role in settlement systems and socio-economic development of individual countries. Regional models of demographic development of over-large cities, their functional specialisation and planning structure characteristics are described.

It has been concluded that the study of Europe's over-large cities is of significant educational and worldview importance, contributes to the development of pupils' geographical competence, the formation of geo-urban concepts, and a deeper understanding of the patterns of development in the modern European landscape.

Keywords: secondary school, geography, geourbanistics, geographical visions, over-large city, Europe, demographic characteristics, socio-economic characteristics, planning structure.

Постановка проблеми. Урбанізація є однією з глобальних тенденцій сучасності, що визначає просторову організацію суспільства, трансформацію господарства та характер взаємодії людини з довкіллям. Тому ознайомлення учнів із закономірностями розвитку міських поселень, особливостями їхнього функціонування, становлення міських агломерацій сприяє глибшому розумінню здобувачами освіти сучасних соціально-економічних процесів на локальному, регіональному та глобальному рівнях. Вивчення міст у курсі «Географія» середньої школи є важливою складовою формування світогляду учнів, оскільки міста виступають ключовими осередками соціально-економічного розвитку, інноваційної діяльності та культурної взаємодії. Формування геоурбаністичних уявлень учнів дозволяє розкрити роль міст як надскладних, динамічних територіальних систем. Це сприяє розвитку просторового мислення здобувачів освіти, здатності аналізувати територіальні відмінності, виявляти причинно-наслідкові зв'язки між процесами урбанізації та рівнем соціально-економічного розвитку окремих держав і регіонів. Особливо важливими є

такі навички у межах Європейського географічного простору, де процеси урбанізації мають давню історію розвитку, а сучасний акцент геоурбаністичних досліджень, через трансформаційні процеси в Європейському Союзі та впровадження засад сталого розвитку [10-14], зміщується з міст-мільйонників на надвеликі міста із людністю 0,5-1,0 млн. осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних суспільно-географічних, геоурбаністичних дослідженнях надвеликим містом означають міське поселення з людністю 500-1 000 тис. ос. [2, 3]. У межах Європейського Союзу, Європейською комісією (2011) напрацьовані додаткові ознаки (крім людності) для виділення міських поселень, у т.ч. надвеликих міст: у поселенні повинен бути «урбанізований центр» (англ. urban centre) з щільністю населення понад 1500 мешканців на 1 км^2, а загальна кількість мешканців поселення, що проживає у межах такого «центру» має перевищувати 50 тис. ос. [12]. Тому в ЄС містом означається поселення, яке: «виконує зв'язкову функцію в адміністративно-територіальному поділі території; принаймні 50 % його населення проживає в «урбанізованому центрі» і не менше 75 % мешканців «урбанізованого центру» живуть у місті» [12].

Інтерпретуючи це означення на надвеликі міста Європи, можна висновувати, що надвеликі міста – це не лише значні за людністю міські поселення, але й вагомі центри регіонального адміністративного і соціально-економічного розвитку.

В Україні надвеликі міста досліджують науковці відділу суспільно-географічних досліджень Інституту географії НАН України (Є. Маруняк, Г. Підгрушний, І. Гукалова та ін.); КНУ імені Тараса Шевченка (С. Запотоцький, К. Мезенцев, Н. Мезенцева, Н. Провотар та ін.), ЛНУ імені Івана Франка (І. Гудзеляк, Г. Лабінська, Р. Лозинський, О. Склярська, І. Ровенчак, О. Шаблій, Л. Шевчук та ін.). У наукових дослідженнях українських учених-географів [1, 3, 7] та геоурбаністів [3] вагоме місце посідає аналіз трансформаційних процесів у надвеликих містах України, зокрема їхньої адаптації до нових соціально-економічних умов, демографічних змін, субурбанізаційних тенденцій і просторових викликів розвитку, що проявилися наприкінці XX – на початку XXI ст. Першу спробу аналізу географічних особливостей розташування та природно-географічних особливостей надвеликих міст Європи виконали Л. Котик, Р. Кашуба (2026) [4].

Проблематика вивчення міст у шкільному курсі «Географія» означена на міжнародному рівні у «International Chapter on Geographical education» (2016) [9] через призму проблематики урбанізації. У Хартії наголошено, що «географічна освіта повинна вносити унікальний вклад в усвідомлення людьми найважливіших глобальних перспектив» [9, с. 9]; «географія … вивчає явища і проблеми, які мають яскраво виражену просторову складову,

наприклад, природні катастрофи, зміни клімату, енергозабезпеченість, міграцію, землекористування, урбанізацію, бідність і територіальну ідентичність» [9, с. 10]; «географічні знання і навички, особливо, якщо вони опосередковані геопросторовими технологіями, пропонують унікальні можливості для осмислення сучасного світу» [9, с. 10].

В Україні, у шкільному курсі географії вивчення надвеликих міст здійснюється опосередковано в межах тематики розселення населення. Зокрема, у 9 класі під час опанування розділу «Населення України і світу» здобувачі освіти розглядають питання густоти населення, типів населених пунктів та урбанізаційних процесів [5, с. 44]. У контексті зазначеної теми особлива увага приділяється формуванню в учнів понятійно-категоріального апарату, що передбачає «розуміння учнями змісту понять «розселення», «місто», «агломерація», «мегалополіс», «міграція», «демографічна політика», «міграційна політика» [5, с. 44]. Водночас важливим результатом навчання є розвиток картографічної компетентності, зокрема здатності учнів показувати на карті «мегалополіси, міста-мільйонники у світі, агломерації в Україні» [5, с. 44]. Таким чином, вивчення надвеликих міст інтегрується у зміст шкільної географічної освіти через розкриття особливостей урбанізації, просторової організації населення та сучасних процесів міського розвитку.

У «Модельній навчальній програмі навчального предмета «Географія. 10-12 класи. Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти» (автори: С. Запотоцький та колектив авторів, 2026) [6] питання, пов'язані з вивченням міських поселень і процесів розселення населення, представлені у змісті теми «Сучасна система розселення в Україні» для 10 класу. Зокрема, передбачено, що здобувач освіти «пояснює, використовуючи наукову термінологію, значення понять: розселення, місто, селище, село, поселення, урбанізація …», а також «використовує самостійно або у співпраці з іншими здобуту інформацію щодо сучасної системи розселення для розв'язання життєвої/навчальної проблеми» [6, с. 11]. Важливим елементом реалізації програми є також організація навчальної дискусії на тему «Великі міста чи малі громади: де краще жити» [6, с. 11]. Зазначені програмні результати навчання та види діяльності орієнтовані на формування в учнів цілісних уявлень про особливості сучасних систем розселення, урбанізаційні процеси та роль міст у суспільному розвитку. Це, своєю чергою, передбачає володіння знаннями про надвеликі міста, специфіку їх функціонування та значення як у межах України, так і в європейському геоурбаністичному просторі.

У межах вивчення теми «Географічні аспекти національної безпеки України» у 10 класі передбачено розгляд проблем, пов'язаних із геопросторовими наслідками широкомасштабних бойових дій в Україні,

трансформаціями систем розселення населення та феноменом міст-героїв [6, с. 25]. Зазначена проблематика спрямована на формування в учнів розуміння просторових, соціально-економічних і демографічних наслідків воєнних дій для розвитку держави та окремих територій. Водночас її опанування потребує знань про особливості функціонування надвеликих міст України, їхню роль у забезпеченні економічної стійкості, обороноздатності та життєдіяльності населення. Насамперед це стосується таких великих урбанізованих центрів, як Кривий Ріг, Запоріжжя, Львів і Миколаїв, які відіграють важливу роль у соціально-економічному та безпековому просторі держави [4].

В 11 класі питання, пов'язані з надвеликими містами, опосередковано представлені у темі «Географія населення», у межах якої розглядаються особливості формування систем розселення населення світу, світові міста та столиці держав [6, с. 34]. Вивчення зазначених питань створює передумови для формування в учнів геоурбаністичних уявлень про роль найбільших міських центрів у сучасних демографічних, економічних і суспільних процесах, а також сприяє усвідомленню значення світових міст як ключових вузлів глобального розвитку та міжнародної взаємодії.

Найповніше проблематика функціонування надвеликих міст Європи, їхнього впливу на регіональний розвиток, а також ролі у формуванні просторових кластерів соціально-економічного розвитку держав європейського простору представлена в 11 класі під час вивчення теми «Країни Європи» [6, с. 37-40]. Зміст зазначеної теми передбачає аналіз особливостей соціально-економічного розвитку провідних європейських держав, що об'єктивно потребує врахування значення надвеликих міст як ключових центрів концентрації населення, капіталу, виробництва, інноваційної діяльності та управлінських функцій. Зокрема, учням пропонується дослідити особливості корпоративних економічних моделей Німеччини, Франції, Великої Британії, Італії та Польщі, що неможливо здійснити без розуміння ролі найбільших урбанізованих центрів у господарському розвитку цих країн. Такі міста, як Ессен, Бірмінгем, Малага, Шефілд, Штутгарт та інші, виступають важливими осередками промислового виробництва, транспортно-логістичної діяльності, фінансових послуг та інноваційного розвитку, суттєво впливаючи на економічну динаміку відповідних держав.

Крім того, модельною навчальною програмою з географії для 10-12 класів [6] передбачено необхідність «проаналізувати регіональні диспропорції економічного розвитку Італії», що також вимагає врахування просторової концентрації населення та господарської діяльності у найбільших міських центрах країни. Важливим напрямом навчальної діяльності є виконання комплексної характеристики окремої держави

європейського простору, яка передбачає аналіз не лише природних і соціально-економічних особливостей, а й історико-культурної спадщини, значною мірою пов'язаної з розвитком надвеликих міст. Таким чином, вивчення теми «Країни Європи» [6] створює широкі можливості для формування в учнів геоурбаністичних уявлень про роль надвеликих міст у суспільному, економічному та культурному розвитку європейських держав.

Мета статті. Обґрунтувати важливість вивчення надвеликих міст Європи для формування геоурбаністичних уявлень здобувачів середньої освіти проаналізувати демогеографічні та соціально-економічні особливості розвитку, планувальну структуру надвеликих міст Європи.

Виклад основного матеріалу. Станом на початок 2025 р. на території Європи налічувалося 46 надвеликих міст із чисельністю населення від 500 тис. до 1 млн осіб. У дослідженні не враховуються міста, розташовані в європейській частині росії, на території білорусі. Сукупна чисельність населення зазначених міських поселень, без урахування населення їхніх агломерацій, перевищувала 30,588 млн осіб, що становило близько 6,8 % міського населення Європи та 5,3 % загальної чисельності населення макрорегіону [4].

У європейському просторі, який охоплює 42 демократичні держави, надвеликі міста представлені лише у 18 країнах, що свідчить про нерівномірність їхнього територіального поширення та відмінності в рівнях урбанізаційного розвитку (рис. 1).

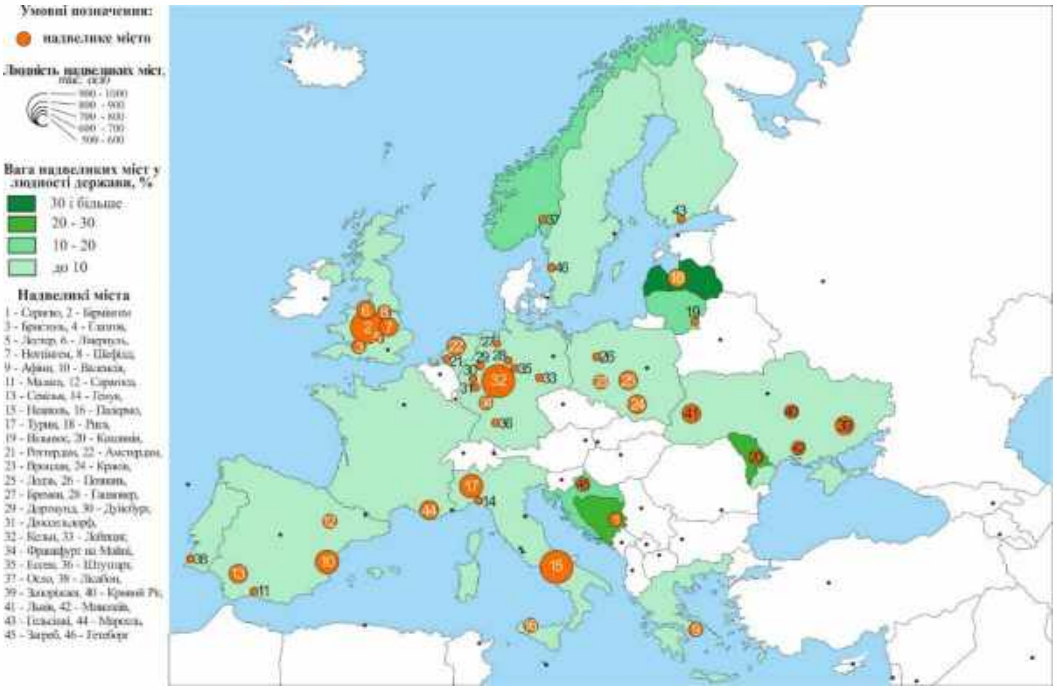

Рис. 1. Надвеликі міста Європи: людність та вага у населенні держав, 2024

Найвищий рівень концентрації надвеликих міст характерний для Німеччини, на території якої розташовано 10 таких міських поселень, та Великої Британії, де їх налічується 7. В Україні, Польщі, Іспанії та Італії функціонує по чотири надвеликих міста [4]. Водночас у решті 12 держав Європи наявне лише одне надвелике місто. Такий розподіл свідчить про суттєві відмінності у просторовій організації розселення населення та рівнях урбанізаційного розвитку окремих європейських країн (рис. 2).

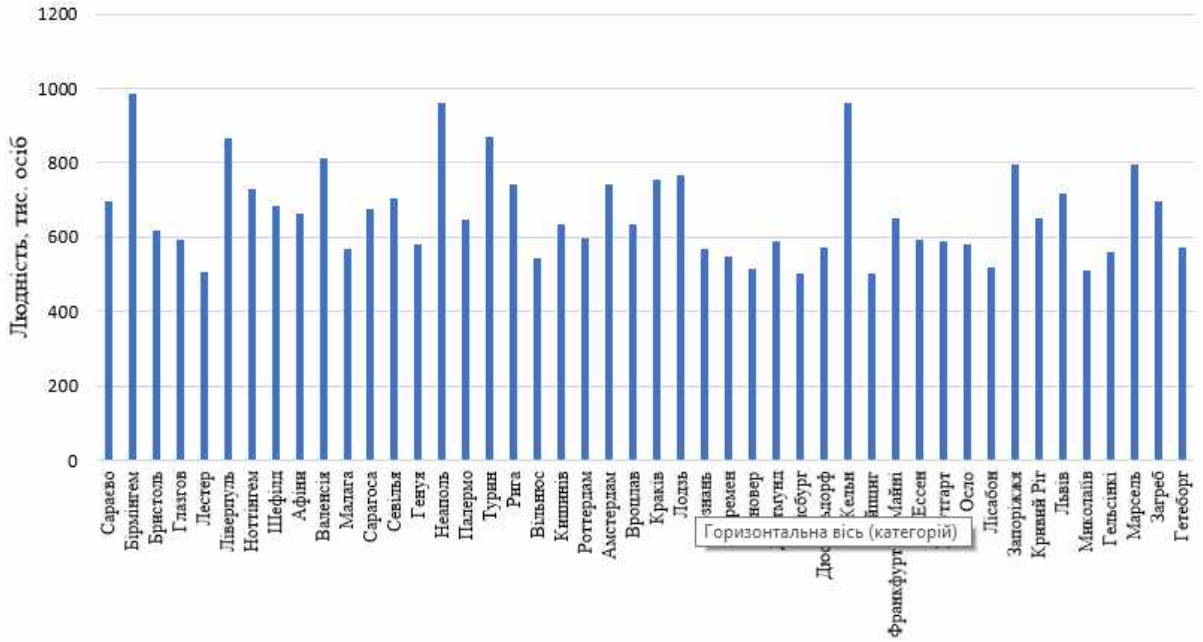

Рис. 2. Людність надвеликих міст Європи, 2024.
Побудовано за даними: [8, 15, 16]

У межах окремих держав надвеликі міста відіграють неоднакову роль у формуванні демографічного потенціалу країни та структури її міського населення. Ступінь концентрації населення в таких міських центрах суттєво варіює залежно від особливостей системи розселення, рівня урбанізації та адміністративно-політичної організації держави.

Найвищими показниками демографічної концентрації характеризується Латвія, де на столичне місто Ригу з чисельністю населення 742 тис. осіб припадає 40,4 % загальної чисельності населення держави та 59,7 % населення її міських поселень [8]. Подібна ситуація спостерігається і в Боснії і Герцеговині, де надвеликим містом є столиця Сараєво з населенням 696 тис. осіб. У межах країни в ньому зосереджено 22,3 % загальної чисельності населення та 39,1 % міського населення держави [4]. Такі показники свідчать про високий рівень демографічної концентрації та домінуючу роль столичних центрів у системах розселення зазначених країн.

Найменшим є вплив надвеликих міст на формування демографічної структури держав у Франції, де єдине надвелике місто – Марсель (794 тис. осіб) – акумулює лише 1,2 % загальної чисельності населення країни та 1,4 % населення її міських поселень [8]. Порівняно низькими є й відповідні показники для Німеччини: попри наявність на її території десяти надвеликих міст, їхня сукупна частка становить лише 7,2 % населення держави та 9,4 % міського населення країни.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що в європейському просторі надвеликі міста мають найбільше демографічне значення у невеликих за чисельністю населення та компактних за площею державах, де вони, як правило, одночасно виконують функції столиць і головних центрів суспільного розвитку. До таких країн належать, зокрема, Боснія і Герцеговина, Литва, Молдова та Хорватія. Натомість у державах із поліцентричною системою розселення та наявністю міст-мільйонників, які виконують столичні й макрорегіональні функції, роль надвеликих міст є менш визначальною. Це характерно для Великої Британії, Іспанії, Німеччини, України та Франції, де надвеликі міста переважно виступають важливими регіональними осередками соціально-економічного, демографічного, етнокультурного та туристичного розвитку.

Мешканцям надвеликих міст Європи притаманні процеси депопуляції й старіння, а самі поселення, особливо розміщені у західноєвропейському та середземноморському регіоні, переживають притік легальних й нелегальних мігрантів.

Найвищі показники природного приросту населення спостерігаються у надвеликих містах Північної Європи: Осло (1,5 ‰), Гельсінкі (1,2 ‰); найнижчі – на території Східної Європи: Кишинів (-0,4 ‰), Миколаїв (-1,0 ‰), Запоріжжя (-1,5 ‰), Кривий Ріг (-1,8 ‰) [8, 16].

У структурі людності 43 надвеликих міст Європи (93,5 %) переважають жінки, і лише у трьох поселеннях (6,5 % – Гетеборг, Лестер, Осло) частка чоловіків є вищою 50,0 %. Найвища частка жінок у людності Запоріжжя (54,5 %), Миколаєва (54,3 %), Кривого Рогу (54,2 %), Львова (54,0 %), Риги (53,9 %) [8, 16].

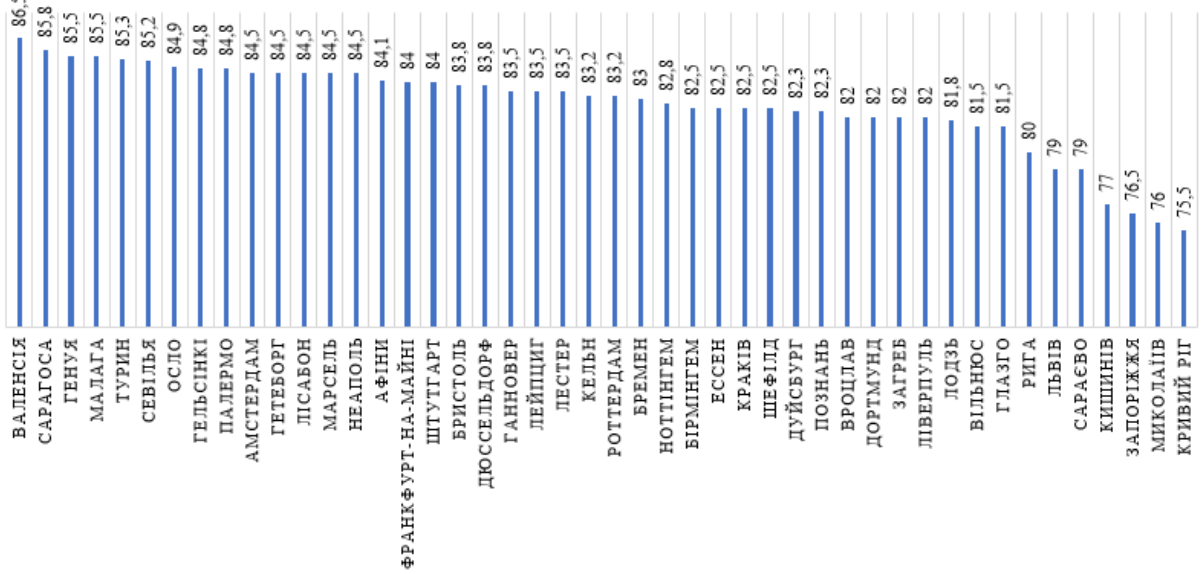

Рис. 3. *Середня очікувана тривалість життя жінок, років. Побудовано за даними: [8, 15, 16]*

Середня очікувана тривалість життя жінок найвищою є в надвеликих містах середземноморського регіону Європи: Валенсія (86,5 р), Сарагоса (85,8 р.), Генуя (85,5 р.), Малага (85,5 р); найнижчою у Східній Європі – Миколаїв (76,0 р.), Кривий Ріг (75,5 р.) (рис. 3).

Середня очікувана тривалість життя чоловіків у Східній Європі на десять років менша від жінок: Миколаїв (66,0 р.), Кривий Ріг (65,5 р.), а найбільшою є на території Північноєвропейських і середземноморських надвеликих міст Європи: Валенсія (81,8 р.), Осло (81,3 р.), Амстердам (81,2 р.) (рис. 4).

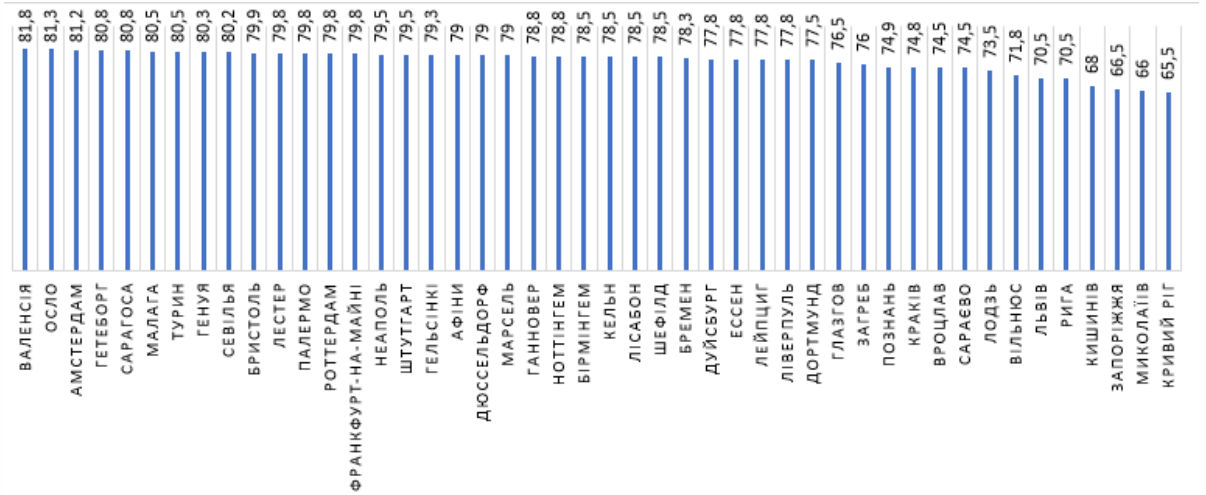

Рис. 4. *Середня очікувана тривалість життя чоловіків, років. Побудовано за даними: [8, 15, 16]*

Загалом, у демографічному розвитку надвеликих міст Європи можна виділити кілька регіональних моделей [2, 3, 10-14], що різняться між собою перебігом процесів природного відтворення населення, очікуваної тривалості життя населення, міграційними процесами й процесами етнічної диверсифікації.

Західноєвропейська модель, яка поширюється на надвеликі міста Великої Британії, Нідерландів, Німеччини, Франції й характеризується посиленням етнічної диверсифікації і соціальної стратифікації мешканців надвеликих міст та міграційною привабливістю останніх.

Південноєвропейська модель, яка характеризується загостренням процесів депопуляції і старіння населення надвеликих міст Європи та об'єднує надвеликі міста середземноморського регіону (Афіни, Валенсія, Генуя, Малага, Неаполь, Палермо, Турин та ін.).

Північноєвропейська модель заснована на збалансованих показниках відтворення людності надвеликих міст, високої очікуваної тривалості життя населення, незначних обсягах мігрантів: Вільнюс, Гетеборг, Гельсінкі, Осло, Рига.

Східноєвропейська модель, що є виразником найбільших депопуляційних процесів у надвеликих містах та об'єднує міста однойменного регіону Європи.

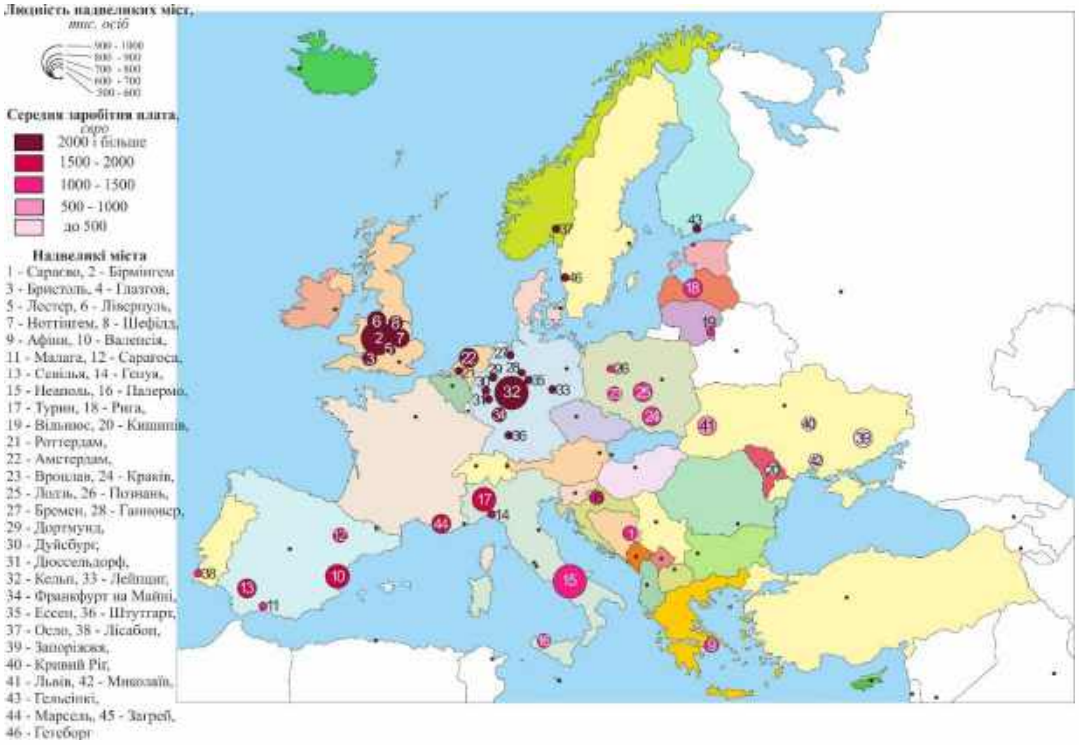

***Рис. 5**. Середня заробітна плата мешканців надвеликих міст Європи, 2024. Побудовано за даними: [8, 15, 16]*

Локалізація надвеликих міст Європи у зоні «голубого банану» [1], чи на його периферії визначає тенденції соціально-економічного розвитку поселень. У районі концентрації економічного потенціалу Європи («голубий банан») рівень середньої заробітної плати у надвеликих містах перевищує 2,5 тис. євро в місяць та є найвищим у Франкфурт-на Майні (3,0 тис. євро), Кельні (2,7 тис. євро) та скандинавських містах – Осло (3,2 тис. євро), Гельсінкі (2,6 тис. євро). Найнижчою середня заробітна плата є в надвеликих містах Східної Європи – Миколаїв (400 євро), Кривий Ріг (400 євро), Кишинів (450 євро) (рис. 5).

Про роль надвеликих міст Європи в економіці своїх країн добре свідчить показник світлового забруднення регіонів, що суттєво зростає у зоні надвеликих міст, що в непрямий спосіб підтверджує їхній вплив на розвиток господарства держав.

За соціально-економічними особливостями розвитку надвеликі міста Європи можна об'єднати у шість груп:

- центри постіндустріальної економіки та «економіки знань»: надвеликі міста Європи з домінуванням четвертинного сектору (фінанси, IT, наукові дослідження), значними обсягами колишніх промислових, а зараз ревіталізованих територій: Амстердам, Дюссельдорф, Кельн, Осло, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт, Гельсінкі, Гетеборг. Бірмінгем, Шеффілд, Ліверпуль, Ноттінгем, Лестер, Глазго, Дортмунд, Ессен, Дуйсбург, Лейпциг, Лодзь;
- вузли логістики та морської торгівлі, розвиток яких залежить від інтенсивності та обсягів світогосподарських зв'язків: Роттердам, Бремен, Марсель, Генуя, Рига, Миколаїв;
- сервісно-орієнтовані та туристичні осередки: Афіни, Валенсія, Малага, Севілья, Сарагоса, Неаполь, Палермо, Лісабон;
- нові осередки аутсорсингу та технологічної експансії, інституційної трансформації, які розвиваються за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій й підприємницьких інновацій (стартапи) на місцях: Краків, Вроцлав, Познань, Вільнюс, Загреб, Кишинів, Сараєво, Львів, Кривий Ріг, Запоріжжя.

Планувальна структура міста відображає особливості його географічного розташування, історичного розвитку, домінування соціально-економічних функцій тощо. Для надвеликих міст Європи характерні чотири типи планувальної структури: радіально-кільцева, прямокутна, лінійна, змішана.

Радіально-кільцева структура сформована впродовж давнього історичного розвитку у 14 надвеликих містах (30,4 % усіх надвеликих міст Європи), що беруть свій початок від замку, собору чи закладеної торгової

площі: Афіни, Амстердам, Вільнюс, Ганновер, Загреб, Кельн, Краків, Лейпциг, Львів, Познань, Франкфурт-на-Майні, Гельсінкі, Вроцлав, Лісабон (рис. 6). Цим містам характерна щільна центральна забудова сконцентрована навколо ядра – «старого міста», роль кілець виконують радіальні шляхи сполучення – вулиці, чи як в Амстердамі – канали. Сучасний розвиток міст відбувається за рахунок розбудови окраїнних територій, де формуються нові висотні житлові й адміністративні центри поселень, які суттєво контрастують з історичним центром надвеликих міст.

Радіально-кільцева структура: Кельн

Прямокутна (шахова):Валенсія

Лінійна: Роттердам

Змішана: Ессен

Рис. 6. *Планувальна структура надвеликих міст Європи. Джерело: [16]*

Прямокутна планувальна структура характерна 11 надвеликим містам Європи (23,9 %): Валенсія, Дюссельдорф, Лодзь, Сарагоса, Севілья, Турин, Штутґарт, Лестер, Дортмунд, Бірмінгем, Миколаїв. У планувальній структурі міст чітко прослідковується регулярна мережа вулиць і житлових кварталів, промислових і зелених зон. Становлення міст пов’язано з

індустріалізацією та промисловим розвитком XVIII-XX ст., що вплинули на формування сучасних обрисів планувальної структури.

Лінійна (вузлова) планувальна структура характерна 16 надвеликим містам Європи (34,8 %), які сформувалися вздовж узбережжя моря, річки або вагомої транспортної (автомобільної, залізничної) магістралі, видовженого району видобутку корисних копалин: Глазго, Дуйсбург, Бремен, Генуя, Запоріжжя, Кишинів, Кривий Ріг, Малага, Марсель, Неаполь, Палермо, Рига, Роттердам, Сараєво, Гетеборг, Осло. В цих містах відбувається формування нових центрів адміністративно-економічного розвитку, в планувальній структурі яких переважає прямокутна планувальна структура. Водночас, муніципалітети міст реалізують стратегію «Transit-Oriented Development» (розвиток, орієнтований на транспорт) [10-14], де нові райони будуються навколо вузлів швидкісного рейкового транспорту, що сприяє збереженню сформованої лінійної планувальної структури міст.

Змішана планувальна структура характерна п’яти надвеликим містам Європи (10,9 % надвеликих міст Європи): Ессен, Ліверпуль, Ноттінгем, Шеффілд, Бристоль. Її перевагами є вдале, історично сформоване поєднання елементів радіально-кільцевої, вузлової, прямокутної планувальної структури поселень, яка відображає тенденції їхнього історичного розвитку та сучасної модернізації.

Висновки. Вивчення демографічних, соціально-економічних та просторових особливостей розвитку надвеликих міст Європи у курсі «Географія» середньої школи відіграє важливу роль у формуванні геоурбаністичних уявлень здобувачів освіти. Набуті учнями знання розширюють їхній світогляд, сприяють формуванню цілісної картини сучасного світу та усвідомлення важливості перебігу урбаністичних процесів як на глобальному так і на регіональному та локальному рівнях.

Література:

1. Білецький М., Ванда І., Котик Л. Соціальна географія : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 328 с.

2. Гудзеляк І.І. Географія населення: навч. посібник. 2-ге вид., переробл., доп. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 256 с.

3. Дронова О.Л. Геоурбаністика: навч. посібник. Київ: «Київський університет», 2014. 419 с.

4. Котик Л., Кашуба Р. Формування просторових і природно-географічних уявлень про надвеликі міста Європи в учнів середньої школи // Вісник освіти і науки. 2026. Вип. 5.

5. Модельна навчальна програма «Географія. 6-9 класи» для закладів загальної середньої освіти / С. Запотоцький та ін. 2022. 54 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr

.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyy.ta.in.06.05.2022.pdf.

6. Модельна навчальна програма навчального предмету «Географія. 10-12 класи. Поглиблений рівень» для закладів загальної середньої освіти / С. Запотоцький та ін. 2026. 70 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy /2026/mnp/05/20/1-modelna-programa-geografiia-10-12-klas-grif.pdf.

7. Формування метрополісних регіонів України: досвід Києва: монографія / за ред. Г. Підгрушного, Н. Провотар. Київ: Видавець Кравченко Я.О., 2023. 209 с.

8. Eurostat. URL: http://ec.europa.eu/eurostat.

9. International Chapter on Geographical education, 2016. URL: https://www.igu-cge.org/wp-content/uploads/2019/03/IGU_2016_eng_ver25Feb2019.pdf.

10. Mistra Urban Futures. URL: https://www.mistraurbanfutures.org/en/transpiration-urban-trees-and-its-cooling-effect-high-latitude-city.

11. Schubert D. European city, 2020. URL: https://www.arl-international.com/sites/default/files/dictionary/2021-09/european_city.pdf.

12. Urban Agenda for the EU. URL: https://knowledge4policy.ec.europa.eu/territorial/topic/urban_en.

13. Urban development and cities. URL: https://www.oecd.org/en/topics/urban-development.html.

14. Urban-rural Europe – introduction, 2024. URL: https://ec.europa.eu/ eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_introduction.

15. Wikipedia. URL: https://uk.wikipedia.org.

16. Worldometer – real time world statistics. URL: https://www.worldometers.info.

References:

1. Biletskyi, M., Vanda, I., Kotyk, L. (2019). Sotsialna heohrafiia: navch. posibnyk. [Social Geography: A Study Guide]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. 328. [in Ukrainian].

2. Hudzelyak, I.I. (2019). Heohrafiia naselennia: navch. posibnyk. 2-he vyd., pererobl., dop. [Population Geography: A Study Guide. 2nd ed., revised and expanded.]. Lviv: LNU im. I. Franka, 256. [in Ukrainian].

3. Dronova, O.L. (2014). Heourbanistyka: navch. Posibnyk [Geurbanistics: a study guide]. Kyiv: «Kyivskyi universytet», 419. [in Ukrainian].

4. Kotyk, L., Kashuba, R. (2026). Formuvannia prostorovykh i pryrodno-heohrafichnykh uiavlen pro nadvelyki mista Yevropy v uchniv serednoi shkoly [Developing Secondary School Learners' Geographical Understanding of Europe's Over-Large City]. Visnyk osvity i nauky [Journal of Education and Science]. Voi. 5. [in Ukrainian].

5. Modelna navchalna prohrama «Heohrafiia. 6-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2022). [Model curriculum «Geography. Grades 6-9» for general secondary education institutions] / S. Zapototskyi ta in. 54. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9-kl.Zapototskyy.ta.in.06.05.2022.pdf. [in Ukrainian].

6. Modelna navchalna prohrama navchalnoho predmetu «Heohrafiia. 10-12 klasy. Pohlyblenyi riven» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2026). [Model curriculum for the subject «Geography. Years 10–12. Advanced Level» for general secondary schools] / S. Zapototskyi ta in. 70. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna

%20serednya/Navchalni. prohramy/2026/mnp/05/20/1-modelna-programa-geografiia-10-12-klas-grif.pdf. [in Ukrainian].

7. Formuvannia metropolisnykh rehioniv Ukrainy: dosvid Kyieva: monohrafiia [The Formation of Metropolitan Regions in Ukraine: The Case of Kyiv: A Monograph]. (2023) / za red. H. Pidhrushnoho, N. Provotar. Kyiv: Vydavets Kravchenko Ya.O. 209. [in Ukrainian].

8. Eurostat. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat.

9. International Chapter on Geographical education, 2016. Retrieved from https://www.igu-cge.org/wp-content/uploads/2019/03/IGU_2016_eng_ver25Feb2019.pdf.

10. Mistra Urban Futures. Retrieved from https://www.mistraurbanfutures.org/en/transpiration-urban-trees-and-its-cooling-effect-high-latitude-city.

11. Schubert, D. European city, 2020. Retrieved from https://www.arl-international.com/sites/default/files/dictionary/2021-09/european_city.pdf.

12. Urban Agenda for the EU. Retrieved from https://knowledge4policy.ec.europa.eu/territorial/topic/urban_en.

13. Urban development and cities. Retrieved from https://www.oecd.org/en/ topics/urban-development.html.

14. Urban-rural Europe – introduction, 2024. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_introduction.

15. Wikipedia. Retrieved from https://uk.wikipedia.org.

16. Worldometer – real time world statistics. Retrieved from https://www.worldometers.info.

Дата першого надходження статті до видання: 14.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.05.2026